

İBN RÜŞD'E GÖRE İDEAL DEVLET'İN BAŞKANINDA BULUNMASI GEREKEN NİTELİKLER

Cevher ŞULUL*

Özet

Her toplumda farklı niteliklere sahip insanlar bulunur. Bu nedenle toplumda adaleti tesis edecek bir devlet başkanına ihtiyaç vardır. İbn Rüşd, bu gerekçeyle siyaset felsefesinde filozof olması gereken devlet başkanın sahip olması gereken nitelikleri ele almıştır.

Devlet başkanının sahip olması gereken nitelikler konusunda İbn Rüşd ile Fârâbî'nin büyük ölçüde birbiriyle benzeştiklerini ve onun Fârâbî'nin etkisinde olduğu söylenebilir. Ancak İbn Rüşd, *Devlet*'i şerh ederken hem Eflatun'dan hem de Fârâbî'den farklı olarak kendi siyaset kuramını, özgün ve farklı düşüncelerini ortaya koymuştur. Nitekim onun kullandığı kavram ve istilahlar, Yunan siyaset felsefesinin pek de aşına olmadığı kavramlardır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, İbn Rüşd, Fârâbî, Devlet Başkanı.

Abstract

Each society hosts people with different characteristics. Because of that, it is necessary for societies to have presidents who dispense justice. Considering this, in his political theory, Ibn Rushd dealt with the features that a president as a philosopher should have.

It might be said that, influenced by al-Farabi, Ibn Rushd is very close to al-Farabi in terms of the characteristics that a ruler must have. However, in his exegesis of *The Republic* of Plato, Ibn Rushd proposed his own political theory and other original ideas which are different from those of Plato and al-Farabi. Accordingly, his terminology is not familiar to Greek political philosophy.

Keywords: Politics, Ibn Rusd, al-Fârâbî, Head of the State.

---

* Yrd. Doç. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Toplumlar farklı özelliklere sahip insanların bir araya gelmesiyle oluşur. Bundan dolayı toplumdaki her insanın hem beklenti ve hedefleri başkadır hem de karakter ve kişiliği birbirinden farklıdır. Böyle olduğu için de toplumun karışık işlerini düzene sokacak, onlara gelebilecek zararları önleyecek ve adaleti tesis edip haksızlığa meydan vermeyecek âdil bir devlet başkanına ihtiyaç vardır. Âdil bir devlet başkanının yönetiminden mahrum olan bir ülke, okyanusun ortasında fırtınaya yakalanan kaptansız bir gemiye benzer.¹

Bu nedenle ideal devlete başkan olacak reisin ne tür özelliklere sahip olması gerektiği konusu, siyaset felsefesinin en önemli konularından birisidir. İbn Rüşd bu konudaki düşüncelerini siyasete dair yegâne eseri olan ve Eflatun'un *Devlet* kitabını şerh ettiği *Telhîsu's-Siyâse li-Eflâtûn* adlı eserinde izah etmiştir.

İbn Rüşd'e göre ideal devlet yönetiminin gerçekleşmesi, hükümdarın (el-melik) filozof olması, felsefe eğitimi almış olması şartına bağlıdır.² Çünkü felsefe, siyasi iktidarın kaynağıdır; devlette ve insanlarda iyiliği ve kötülüğü tanıma imkânı verir.³

İbn Rüşd'ün burada kullandığı el-melik tabiri Rosenthal'a göre Fârâbî'ye aittir ve Fârâbî bu tabiri sıkça kullanmaktadır.⁴ Fârâbî'ye göre hükümranlık ve yetenek anlamına gelen el-melik, aynı zamanda kanunu (ed-düstur) vazeden ve onu muhafaza eden kişidir.⁵

¹ Şeyzerî, *Devlet Başkanın Nitelikleri*, çev. Osman Arpaçukuru, İstanbul-2003, s. 11

² İbn Rüşd, *Ed-Daruri fi's- Siyâse: Muhtasarı Kitabi's Siyâse li-Eflâtûn*, İbraniceden Arapçaya tercüme eden Ahmed Şehlan, Beyrut-1998, s.135

³ Monique Canto - Sperber, "*Platon*", *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, çev. İsmail Yerguz, (yayına hazırlayanlar: philippe Raynaud ve Stephane Rials), İstanbul -2003, s.673

⁴ İbn Rüşd, *Averros' Commentary on Plato's Republic*, edited with an introduction, translation and notes by E.I.J. Rosenthal, Cambridge-1956, s.176

⁵ Fârâbî, "*Mutluluğu Kazanma (Tahsilu's-Sa'ad)*", *Fârâbî'nin Üç Eseri'nin içinde*, çev. Hüseyin Atay, Ankara-2001, s.60-61 En-Namus, sözlük anlamı itibariyle meselenin batınına muttali olan sır anlamına gelmektedir. Ayrıca şeriat anlamına geldiği gibi düstur kelimesinin müteradifi olarak da kullanılmaktadır. Ancak bu iki tabirin farklı kullanıldığı yerler de vardır. Düstur hükümdarın veya başkanın devleti yönetmek için vazettiği kanun anlamına gelirken, namus tabiri semavi risâlet anlamına gelmektedir. Bkz. İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse li-Eflâtûn*, İngilizceden Arapçaya çev. Hasan Mecid el-A'bidî -Fâtıma Kâzım ez-Zehebi, Beyrut 1998, 137

Kuşkusuz hükümdarın veya devlet başkanın birçok nitelikleri vardır. Fakat bu nitelikler içerisinde kuşkusuz en önemlisi, onun filozof olma niteliğidir.

Bu nedenle İbn Rüşd siyaset felsefesinde öncelikli olarak felsefecilerin eğitimi, felsefeye temayülü olan insanların doğası ve idrak etme keyfiyeti, onların mükemmele ulaşma zamanı ve filozofların devleti nasıl yönetmeleri gerektiğine dair konuları ele almıştır.

İbn Rüşd'e göre filozof, Aristoteles'e ait *Kitabu'l-Burhân'* da (Analytica Posteriora) zikredilen dört şarta uygun bir tarzda nazarî ilimleri öncelikli olarak yüce gaye edinen ve gerçeğin bilgisini talep eden kimsedir.¹

Bu dört şarttan birisi, onun hakikati keşfetmeye ve öğretmeye gücünün yetmesidir. Ona göre hakikat iki şekilde öğretilir.

Birincisi, seçkin insanlara özgüdür. Kesin kanıt (burhân) dayalı argümanlarla yapılır.² İbn Rüşd'ün seçkin insanlarla kastettiği kişiler filozoflardır. Sadece onlar, İbn Rüşd'e göre kesin kanıt dayalı argümanlarla düşünür, olayları tahlil edip yorumlayabilirler. Çünkü burhân hikmettir. Hikmet ise gerçek felsefedir. İbn Rüşd'e göre kelimacılar ile diğerleri iknâ-i ve sofestai metodu takip etmişleridir.³

İkincisi, halka özgü ve halkın eğitilmesini amaçlayan yöntemdir. Bu yöntem, ikna ve retorik diye isimlendirilir.

İbn Rüşd, bu konuda Fârâbî'den farklı olarak zor kullanma yönteminden söz etmemektedir. Fârâbî'ye göre imamlar ve hükümdarlar, nazarî erdemleri ikna yoluyla halka öğretmelidirler. Bu mümkün olmadığı takdirde zor kullanma yöntemine başvurulmalıdır. Bu isteyerek, kendiliğinden doğru olanın lehine ayağa kalkmayan milletler arasında inatçı ve isyankâr olanlara ve üzerilerine aldıkları nazarî bilgileri öğretmeyi reddedenlere karşı kullanılır.⁴

---

¹ Konusu itibarıyla nazarî ilimler ile diğer ilimler arasındaki fark için bkz. Aristoteles, *Mâvarâuttabâ'*, çev. İshâk Bin Huneyn, Tefsir: İbn Rüşd, Humus-2007, I,229

² İbn Rüşd, *Telhîs*, s. 137-138

³ İbn Rüşd, *Faslül-Makal: Felsefe-Din İlişkisi*, çev. Bekir Karlığa, İstanbul-1992, s.104-105.

⁴ Fârâbî, *Tahsilü's-Sa'ade*, s.42-43

İbn Rüşd'e göre filozofun riyasette/devler yönetiminde başarılı olabilmesi için amelî ilimlerin yanında fikri erdemlere de sahip bir bilge (hakîm) olması gerekir. O, amelî ilimlerin kazanımları vasıtasıyla diğer millet ve devletler ile ilişkilerinde başarılı olur. İlâveten büyük ahlaki erdemlere de sahip olması gerekir ki kenti yönetmeyi ve hangi tür adaleti seçeceğine dair bilgisi olsun.¹

Bu nedenle filozof, eğer mükemmeli arzu edip elde etmek istiyorsa düşünsel ve büyük ahlaki erdemlerin yanında nazarî ve amelî ilimlere de sahip olması gerekir.²

İbn Rüşd'e göre melik terimi, öncelikli olarak devleti yöneten kimseye işaret etmektedir; saltanat ve iktidara delalet eder.³ Kendisi ile kentlerin yönetildiği siyaset sanatı, ancak yukarıda zikredilen bütün şartların melikte (hükümdarda) bulunması halinde tam bir yetkinliğe ulaşabilir.⁴

Diğer bir ifadeyle İbn Rüşd'e göre melikin öncelikli olarak kendisiyle milletlerin ve devletlerin amelî olarak yönetildiği akılsal erdeme sahip olması gerekir. Aynı şekilde kanun koyucunun da benzer niteliklere sahip olması gerekir.

İbn Rüşd'e göre filozof, melik ve yasa koyucu gibi terimler müteradiftir/aynı anlama gelmektedir. Kaldı ki Arap dilinde imam terimi eylemlerinde/fiillerinde kendisine tabi olunan ve ona uyulan kişidir. Bu nedenle o, sanatı itibarıyla tam anlamıyla bir filozoftur ve mutlak anlamda imamdır.⁵

---

¹ İbn Rüşd, *Telhîs*, s.138. İbn Rüşd, insanları iki guruba ayırmıştır: Birisi havastır diğeri ise cumhurun ekseriyetini oluşturan gruptur. Havas, burhân ehli olan felsefecilerdir. Havas ehline mensup olan bir kişi, diğer gruptan bin kişiden daha üsttür, daha iyidir. Cumhura, birçok grup insan dâhil olmaktadır. Kelamcıların birçoğu hatta İbn Rüşd'e göre Gazali bile bu gruba dâhildir. Çünkü Gazali, saçma fikirleriyle filozofları şaşırtmaktadır. Kötü bilgisiz insanlar gibi davranmaktadır, halka büyük zarar vermektedir. Bkz. Mustafa Ğalib, *Felâsifetun Mine's- Şarki ile'l-Ğarbi*, Beyrut-1968, s.218

² İbn Rüşd, *Telhîs*, s.138

³ İbn Rüşd, *Telhîs*, s. 139; Fârâbî, *Tahsilu's-Sa'ade*, s. 60-61.

⁴ *Averros' Commentary*, s.177

⁵ İbn Rüşd, *Telhîs*, s.139

İbn Rüşd bu konuda görebildiğimiz kadarıyla, Fârâbî'nin etkisindedir. Zira Fârâbî de imam, filozof ve kanun koyucu terimlerinin aynı anlama geldiğini söylemekte ve bu terimleri tanımlayarak ne anlama geldiklerini izah etmektedir.¹ Fakat Fârâbî, İbn Rüşd'den farklı olarak siyaset felsefesinin en tepe noktasında başkanı, filozofu ve peygamberi birleştirir; felsefe ile vahyi bir tek kişinin şahsında bir araya getirir.²

Fakat İbn Rüşd'e göre başkanın nebi olup olmadığı hususu ciddi bir araştırma konusudur.³

Bu noktada İbn Rüşd, Fârâbî'nin halife ile Eflatun'un filozof kralı arasında yaptığı sentezi kabul etmiştir. Ne var ki İbn Rüşd, yukarıda işaret edildiği gibi, ideal devlet başkanının aynı zamanda bir peygamber olmasının gerekip gerekmediği sorusunu cevapsız bırakmıştır. Muhtemelen bunun nedeni, İbn Rüşd'ün Hz. Muhammed'in (@) ölümüyle peygamberliğin sona erdiğine inanmasıdır.⁴

Daha önceden ifade ettiğimiz gibi İbn Rüşd, melik tabirini Fârâbî'den almıştır. Benzer şekilde melikte bulunması gereken özellikleri de genel anlamda Fârâbî'den almıştır. Ancak bu özelliklerin bütünü, ana teması itibariyle İbn Rüşd ve Fârâbî'de ortak olmakla beraber sıralaması ve içerdiği unsurlar itibariyle farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar da öze ait farklılıklar değildir. Örneğin Fârâbî bu konuda en başta melikin organları bakımında tam ve eksiksiz olması gerektiğinden söz ederken İbn Rüşd, bu niteliğe sıralamanın sonunda yer vermiştir.⁵

İbn Rüşd'e göre devlet başkanında (melikte) bulunması gereken özellikler şunlardır:

---

¹ Fârâbî, *Tahsilü's-Sa'ade*, s.60-61

² Mehmet Aydın, *İslâm Felsefesi Yazıları*, İstanbul-2000, s.11,15

³ İbn Rüşd, *Telhîs*, s.139

⁴ Erwin I.J. Rosenthal, *Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Çaksu, İstanbul 1996, s.292-293

⁵ Fârâbî, *El-Medînetü'l-Fâzıla*, çev. Ahmet Aslan, Ankara-1990, s.77-78; Fârâbî, *Fusulü'l-Medeni-Siyaset Felsefesine Dair Görüşler*, çev. Hanifi Özcan, İzmir-1987; Fârâbî, *Tahsilü's-Sa'ade*, s.63-64. Ayrıca Eflatun'a göre devleti yönetmesi gereken kişide bulunması gereken özellikler için bkz. Platon (Eflatun), *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul-1992, 485,486,487a

Birinci ve en önemli özellik şudur: Mutlak anlamda varlığın tabiatını idrak edebilmeli ve onu arızı olandan ayırt edebilmesi için nazarî ilimlerin eğitimini almaya yaratılışı itibarıyla yatkın olmalıdır.

İkincisi: Şeyleri hafızasında koruyabilmeli ve anladığını, gördüğünü, duyduğunu, idrak ettiğini unutmamalı. Dersi okumasına rağmen konuyu geç anlayan veya dersten sıkılan birinin bu anlamda herhangi bir şey öğrenmesi mümkün değildir.

Üçüncüsü: Her türlü ilmi ve bu ilimlerin alt dallarını öğrenmeyi sevmeli. Çünkü insan, sevdiği herhangi bir şeyi şüphesiz bütün unsurları ile bilmeyi ve tanımayı ister. Örneğin içkiye bağımlı olan birisi, bütün içki türlerini elde etmeyi ister. Kadınlara karşı zaafı olan bir kimsenin durumu da böyledir.

Dördüncüsü: Doğruluğu sevmeli ve yalandan nefret etmelidir. Çünkü doğruyu seven hakkı sever, hakkı seven ise yalan söylemez. Özellikle bu niteliklere sahip olan bir kimse asla yalan söylemez.

Beşincisi: Duyusal hazları sevmeyen ve onlara sırtını dönen biri olmalı. Çünkü bir şeyi tutku derecesinde seven kişi, nefesine, hoşlandığı şeyler karşısında egemen olamaz. Fakat tutku derecesinde ilmi seven kişi nefsin hoşuna gidecek şeylere yönelmez.¹

Altıncısı: Malı sevmemesi gerekir. Çünkü bütün arzuların temelinde mal sevgisi vardır ve bu nitelik onlara yakışmaz.²

Yedincisi: Büyük bir düşünür olması gerekir. Çünkü var olan her şeyin bilgisini herhangi bir yarar gözetmeksizin bilmeyi arzu eden adam, doğal olarak büyük bir düşünürdür. Bu nedenle nefsi natıka (muhakeme eden ruh) bütünüyle bu dünya hayatına değer vermez.³

Sekizinci: Cesur olması gerekir. Çünkü bu kentte büyüyen ve cesur olmayan birisi, kesin kanıta dayalı olmayan tezlere itiraz edip reddedemez.⁴

---

¹ İbn Rüşd, *Telhîs*, s.140

² İbn Rüşd, *Telhîs*, s.141

³ *Averros' Commentary*, s.179

⁴ *Averroes On Plato's Republic*, translated with an introduction and notes by Ralph Lerner, İtaka and Londen-1974, s.73

Bu noktada İbn Rüşd, referanslarının dışına çıkarak cesaret ve felsefe arasında yakın bir ilişki olduğundan söz etmektedir. İbn Rüşd'ün bu yaklaşımının arka planında kendi yaşadığı dönemdeki siyasi şartların etkili olduğu söylenebilir. Felsefenin illegal kabul edildiği bir toplumda muhtemelen doğru felsefeyi savunmak, filozof olmanın şartlarından biri olsa gerek ki burada İbn Rüşd'ün söylemek istediği şey tamda budur. Zira İbn Rüşd'e göre Endülüs'de fukahânın büyük bir kısmı ve onların tesirinde kalan halk, aslında felsefi çalışmalara iyi gözle bakmıyorlardı. Başta bulunan bazı idareciler de zaman zaman siyasî endişelerle benzeri tavırlar sergiliyor, hatta felsefeyle uğraşanları cezalandırma ve felsefi eserleri yakıtma yoluna gidebiliyorlardı.¹

Dokuzuncusu: Nefsin kuvvelerinin, aklı olan her şeyi sevmesi ve onunla meşgul olması sonra da kararlı bir biçimde özü itibariyle iyi ve güzel olan adalet gibi erdemlere doğru yönelmesi gerekir.

Ayrıca güzel bir biçimde konuşabilmeli ve kıvrak zekâyâ sahip olmalıdır. Olabildiğince kolay bir biçimde orta düzeydeki terimleri hatırlayabilmeli, muhafızlara ait bedensel ve ruhsal yönden güçlü olma özelliğine sahip olması gerekir.²

İbn Rüşd'e göre devleti yönetmeye aday olan bir kimsenin, hayatının çok erken döneminden başlayarak bütün bu niteliklere sahip olması gerekir. Bazılarına göre bu tür özelliklere sahip bir kimse nadiren bulunur. Bu ise ideal devletin gerçekleşmesinin ne denli zor olduğunun sebeplerinden birisidir³ Bu nedenle Fârâbî, ideal devletin yönetimini birden çok kişiden meydana gelen heyete havale eder. Bu heyetin her birisi en azından zikredilen özelliklerden birine sahip olur. İşte o zaman bu heyet, hükümdarın yerini alır. Onlar, en iyi reisler, faziletli kişiler diye anılırlar.⁴

Fârâbî'nin devlet başkanında bulunması gereken nitelikler konusunda *el-Medîne*'de zikrettiği özellikler ile *Fusulu'l-Medeni*'de sıraladığı özellikler sayı ve içerik itibariyle birbirinden farklı olduğu gibi İbn Rüşd'ün *Telhîs*'inde farklı makalelerde zikrettiği özellikler de sayı ve içerik itibariyle

¹ Mehmet Özdemir, "Endülüs" DİA, XI,221

² İbn Rüşd, *Telhîs*, s.141-142

³ *Averros' Commentary*, s.179-180

⁴ Fârâbî, *el-Medîne*, s.78-79; Fârâbî, *Fusulu'l-Medeni*, s.50

birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar İbn Rüşd'ün farklı zamanlarda Fârâbî'nin farklı eserlerinin etkisinde olduğu izlenimini uyandırmaktadır. Şöyle ki:

İbn Rüşd, devlet başkanında bulunması gereken ve yukarıda sıraladığımız dokuz özelliği *Telhîs*'in ikinci makalesinde zikretmiştir. Üçüncü makalede ise o, eğer yönetimde şu beş özelliğin (hisâl)¹ bütününe sahip bir adam bulunursa o takdirde bu kişi, mutlak hükümdar olur idaresi de gerçek anlamda bir hükümdarlık yönetimi olur, demektedir. Bu özellikler şunlardır:

- 1- Hikmet
- 2- Mükemmel bir zekâ
- 3- İyi derecede ikna kabiliyeti
- 4- İyi bir hayal gücü

5- Cihat edebilme gücü ile beraber, cihat için gerekli olan bedensel organlarının eksik olmaması.²

İbn Rüşd'ün sıraladığı bu beş özelliğin aynısını Fârâbî'nin *Fusulu'l-Medenî*'sinde görmekteyiz.³ Dolayısıyla bu konuda İbn Rüşd'ün kaynağının Fârâbî'nin *Fusulu'l-Medenî* adlı eseri olduğu pekâlâ söylenebilir. Fârâbî, *el-Medîne*'de zikrettiği on iki özelliğin ilk reiste bulunmaması halinde ikinci reiste bulunması gereken altı özellikten söz eder ki bunlar hem İbn Rüşd'ün zikrettiği bu beş özellik ile hem de yine Fârâbî'nin *Fusulu'l-Medenî*'de zikrettiği özelliklere benzemektedir.⁴

İbn Rüşd'e göre yukarıda zikredilen beş özelliğin tamamı birden çok kişide bulunursa birincisi hikmetiyle, ikincisi mükemmel zekâsıyla,

---

¹ Hisâl (özellikler) sözcüğü Fârâbî'ye aittir. O, bu sözcüğü siyaset felsefesine dair eserlerinde kullanmıştır. Örneğin bkz. *El-Medîne*, s.79

² *Telhîs*, s.176

³ Fârâbî, *Fusulu'l-Medenî*'de ilk reiste bulunması gereken özellikleri şu şekilde sıralamaktadır: 1. Hikmet 2. Tam amelî hikmet 3. Başkalarını ikna etme kabiliyeti 4. Hayali bir etki meydana getirme mükemmelliği 5. Bizzat cihada katılma gücü 6. Bedeninde cihatla ilgili işlerde hazır bulunmasını engelleyen bir şeyin bulunmaması. Bkz. Fârâbî, *Fusulu'l-Medenî*, s.50

⁴ Fârâbî, *El-Medîne*, s.79

üçüncüsü iyi derecedeki ikna kabiliyetiyle, dördüncüsü iyi derecedeki hayal gücüyle, beşincisi cihad edebilme gücüyle bu devletin yetkinliğine yardımcı olurlar. Her birisi, diğerine yasanın ikame edilmesi ve korunması konusunda destek olur. Bu durumdaki idarecilere Fârâbî’de olduğu gibi seçkin yöneticiler denir ve onların yönetimine de “seçkinler yönetimi” adı verilir.¹

Bazen de kenti yöneten kişi saygın hükümdar seviyesine ulaşamamış bir kimse olabilir. Fakat o, ilk kanun koyucunun vazettiği yasalar konusunda uzmandır. İlk kanun koyucunun hüküm vazetmediği konularda içtihat edebilir. Bu ilim grubuna giren şeye fıkıh ilmi denir. Ayrıca bu devlet başkanı cihad yapma gücüne de sahip ise ona, kanunların meliki (king of the laws) denir.²

Bu demektir ki o, mevcut şeriat’a dayanarak içtihat yapabilir, kanun koyabilir. İbn Rüşd, *Fusulu’l-Medeni*’de zikredilen kanunların meliki’nde önemli bir değişiklik yapar. Bu değişikliğe göre ilk şart, felsefeye sahip olmaksızın *Fusulu’l-Medeni*’de zikredilen şartlarla, Fârâbî’nin *El-Medîne*’de ikinci devlet başkanı için gereken şartları bir araya getirir; fıkıhla ilgili bir açıklama ilâve eder ve Fârâbî’nin anlatımını tümüyle açıklığa kavuşturur. Fârâbî *el-Medîne*’de iki kişinin ortak yönetimini, yani monarşiyle aristokrasi arasında bir tür ara aşamayı düşünmüştü. Bu iki kişiden biri felsefecidir diğeri ise ikinci devlet başkanının bütün niteliklerini kendinde bulundurur. Görünen o ki, *Fusulu’l-Medeni*’dekine benzeyen ve içinde felsefî niteliğin bulunmadığı ve diğeri niteliklerin de birkaç insana dağıtıldığı bu yönetim, bir bakıma felsefesiz aristokrasiye benzer. Kendine özgü bir biçimde İbn Rüşd, *el-Medîne*’deki ikili yönetim fikrini ve *Fusulu’l-Medeni*’de bir grubun ortak yönetimi fikrini birleştirerek bunu, hukuk uzmanı ile cihad yapabilen kimsenin ikili yönetimine çevirir. Ancak bu iki nitelik tek bir kimsede değil de, cihad yapma kapasitesine sahip olan bir kişide ve de bir fıkıh uzmanında bulunabilir. Fakat mecburen her ikisi de yönetime katılacaktır.

İbn Rüşd’ün bu düşünceleri önemlidir. Zira o, kendi dönemindeki birçok Müslüman melikin içinde bulunduğu benzeri bir duruma işaret

¹ İbn Rüşd, *Telhîs*, s.177; Fârâbî, *Fusulu’l-Medeni*, s.50

² *Averros’ Commentary*, s.208

etmekte, bir-iki kişili bu tür yönetimlerin İslâmî niteliğini ortaya koymaktadır.¹

Yaptığımız izahlara bakarak, devlet başkanının sahip olması gereken nitelikler konusunda İbn Rüşd ile Fârâbî'nin büyük ölçüde birbiriyle benzeştiklerini ve Fârâbî'nin bu konuda İbn Rüşd'ü etkilediğini söyleyebiliriz.

Fârâbî, devleti yönetecek kişilerin hangi önceliğe göre, ne tür niteliklere sahip olmaları gerektiği konusunda olabilecek dört ihtimalden bahsetmektedir. Fârâbî'nin söz konusu ettiği bu ihtimalleri büyük ölçüde İbn Rüşd'ün tekrar ettiğini görüyoruz. Örneğin Üçüncü ihtimal söz konusu olduğunda devleti yönetecek kişi için yapılan isimlendirme aynıdır; ikisi de kanunların meliki (melik es-sunne) adını vermektedirler. Ancak İbn Rüşd, içtihat edebilen, fıkıh ilmine sahip, cihad edebilme gücü olan kişiyi konu edinirken, Fârâbî ilaveten bir takım özelliklerden bahsetmektedir.²

Ancak İbn Rüşd'e göre eğer bir tek kişi, bu iki özelliğe sahip değilse yani cihat edebilme gücü ile içtihat edebilme yeteneği yoksa bu durumda, birçok İslâm ülkelerinde olduğu gibi başkanlık iki hâkime tevdi edilebilir.³ Fârâbî ise iki hâkim yerine bu şartların bir topluluğu oluşturan fertlerde ayrı ayrı bulunması halinde, riyaseti bu topluluğa tevdi eder. Bu topluluk hep beraber kanuna göre sultanın yerini alır. Bu topluluğa kanuna göre reisler adı verilir.⁴

¹ Erwin I.J. Rosenthal, *Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi*, s. 294-295

² İbn Rüşd, *Telhîs*, s.177-178. Fârâbî ye göre bu durumda devlet başkanın sahip olması gereken nitelikler şunlardır: 1. İlk imamların kabul ettikleri ve şehri yönetirken uyguladıkları eski kanun ve âdetleri bilmek. 2. Daha öncekilerin bu âdetlerdeki amaçları göz önünde bulundurulduğunda onların, uygulanmaları gereken yerleri ve durumları mükemmelce ayırt edebilmek. 3. Sözlü ve yazılı olan eski âdetlerde kapalı bulunan kısımları yine oradaki eski âdetlerin örneğini taklit ederek, açıklığa kavuşturabilme gücüne sahip olmak. 4. Şehrin imarını korumak için zaman zaman meydana gelen ve eski âdetlerde bulunduğu gibi olmayan olaylarda mükemmel bir fikir ve amelî hikmet sahibi olmak. 5. Retorik, başkalarını ikna ve hayal gücüne dayanan bir etki meydana getirme mükemmelliğine sahip olmak. 6. Cihada katılmasını engelleyen bedensel özrünün bulunmaması. Bkz. Fârâbî, *Fusulü'l-Medeni*, s. 50

³ İbn Rüşd, *Telhîs*, s.178

⁴ Fârâbî, *Fusulü'l-Medeni*, s.50-51

Bu yaklaşımıyla İbn Rüşd, Eflatun'un *Devlet'*ini izah ederken ondan farklı olarak kendi siyaset kuramına dair özgün ve farklı düşünceler ortaya koymuştur. Nitekim onun kullandığı kavram ve ıstılahlar, Yunan siyaset felsefesinin pek de aşına olmadığı kavramlardır. Örneğin reis olacak kişinin içtihat edebilme yeteneğine sahip olması, fıkıh ilminin konularına vakıf olma gerekliliği gibi hususlar Yunan siyaset felsefesinde olmayan tanımlamalardır. Fârâbî'nin fıkıh ilmi için yaptığı tanıma baktığımız zaman bunun böyle olduğunu görebiliriz.¹

Sonuç

Her toplumda farklı niteliklere sahip, farklı beklentileri olan insanlar bulunur. Bu nedenle toplumda emniyet ve adaleti tesis edecek bir devlet başkanına ihtiyaç vardır. Bu nedenle İbn Rüşd, siyaset felsefesinde filozof olması gereken devlet başkanının sahip olması gereken nitelikleri ele almıştır.

Ona göre filozof (devlet başkanı), nazarî ilimleri gaye edinen, gerçeğin bilgisini talep eden, hakikati keşfedebilen ve öğretmeye gücü olan kimsedir. Onun devlet yönetiminde başarılı olabilmesi için amelî ilimlerin yanında fikri erdemlere sahip bir bilge (hakîm) olması gerekir. O, amelî ilimlerin kazanımları vasıtasıyla uluslararası ilişkilerinde başarılı olur. Büyük ahlaki erdemlere sahip olmasıyla da kenti yönetmeyi ve hangi tür adaleti seçeceğini bilir

Fârâbî, siyaset felsefesinin en tepe noktasında başkanı, filozofu ve peygamberi birleştirir; felsefe ile vahyi bir tek kişinin şahsında bir araya getirir.

Fakat İbn Rüşd'e göre başkanın nebi olup olmadığı hususu ciddi bir araştırma konusudur. O, ideal devlet başkanının aynı zamanda bir peygamber olmasının gerekip gerekmediği sorusunu cevapsız bırakmıştır. Muhtemelen bunun nedeni, İbn Rüşd'ün Hz. Muhammed'in (@) ölümüyle peygamberliğin sona erdiğine inanmasıdır.

İbn Rüşd, melik tabirini Fârâbî'den almıştır. Benzer şekilde melikte

---

¹ Fıkıh ilminin tanımı için bkz. Fârâbî, s.132 *İhsâu'l-Ulûm - İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Ateş, İstanbul-1989, s.132

bulunması gereken özellikleri de genel anlamda Fârâbî'den almıştır. Ancak bu özelliklerin bütünü, ana teması itibariyle İbn Rüşd ve Fârâbî'de ortak olmakla beraber sıralaması ve içerdiği unsurlar itibariyle farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılıklar da öze ait farklılıklar değildir.

Fârâbî'nin devlet başkanında bulunması gereken nitelikler konusunda *el-Medîne'*de zikrettiği özellikler ile *Fusulu'l-Medenî'*de sıraladığı özellikler sayı ve içerik itibariyle birbirinden farklıdır. Benzer şekilde İbn Rüşd'ün *Telhîs'*inde farklı makalelerde zikrettiği özellikler de sayı ve içerik itibariyle birbirinden farklıdır. Bunun nedeni ise kanaatimizce İbn Rüşd'ün farklı zamanlarda Fârâbî'nin farklı eserlerinin etkisinde kalmasıdır.

Örneğin İbn Rüşd, *Telhîs'*in ikinci makalesinde devlet başkanında bulunması gereken dokuz özellikten söz etmektedir. Üçüncü makalede ise eğer yönetimde şu beş özelliğin (hisâl) bütününe sahip bir adam bulunursa o takdirde bu kişi, mutlak hükümdar olur, idaresi de gerçek anlamda bir hükümdarlık yönetimi olur, demektedir.

Özetle devlet başkanının sahip olması gereken nitelikler konusunda İbn Rüşd ile Fârâbî'nin büyük ölçüde birbiriyle benzeştiklerini ve onun Fârâbî'nin etkisinde olduğu söylenebilir. Ancak İbn Rüşd, *Devlet'i* şerh ederken hem Eflatun'dan hem de Fârâbî'den farklı olarak kendi siyaset kuramını, özgün ve farklı düşüncelerini ortaya koymuştur. Nitekim onun kullandığı kavram ve ıstılahlar, Yunan siyaset felsefesinin pek de aşına olmadığı kavramlardır. Örneğin reis olacak kişinin içtihat edebilme yeteneğine sahip olması, fıkıh ilminin konularına vakıf olma gerekliliği gibi hususlar Yunan siyaset felsefesinde olmayan tanımlamalardır.

Bibliyografya

1. İbn Rüşd, *Ed-Daruri fi's- Siyâse: Muhtasaru Kitabi's Siyâse li-Eflâtûn*, İbraniceden Arapçaya tercüme eden Ahmed Şehlan, Beyrut-1998
2. Monique Canto - Sperber, "*Platon*", *Siyaset Felsefesi Sözlüğü*, çev. İsmail Yerguz, (yayına hazırlayanlar: philippe Raynaud ve Stephane Rials), İstanbul -2003
3. İbn Rüşd, *Averros' Commentary on Plato's Republic*, edited with an introduction, translation and notes by E.I.J. Rosenthal, Cambridge-1956
4. İbn Rüşd, *Telhîsu's-Siyâse li-Eflâtûn*, İngilizce'den Arapça'ya çev. Hasan Mecid el-A'bîdî -Fâtîma Kâzım ez-Zehebî, Beyrut 1998
5. Ğalib, Mustafa, *Felâsifetun Mine's- Şarki ile'l-Ğarbi*, Beyrut-1968
6. Aydın, Mehmet, *İslâm Felsefesi Yazıları*, İstanbul-2000
7. Rosenthal, E.I.J., *Ortaçağda İslâm Siyaset Düşüncesi*, çev. Ali Çaksu, İstanbul 1996
8. Fârâbî, *El-Medînetü'l-Fâzıla*, çev. Ahmet Aslan, Ankara-1990
9. Fârâbî, *es-Siyâset ul-Medeniyye veya Mebâdi'ul-Mevcudât*, çev. Mehmet Aydın- Abdulkadir Şener- M.Rami Ayas, Ankara-1980
10. Fârâbî, *İhsâu'l-Ullûm - İlimlerin Sayımı*, çev. Ahmet Ateş, İstanbul-1989
11. Fârâbî, *Fusulü'l-Medeni-Siyaset Felsefesine Dair Görüşler*, çev. Hanifi Özcan, İzmir-1987
12. Platon (Eflatun), *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, İstanbul-1992
13. Şeyzerî, *Devlet Başkanın Nitelikleri*, çev. Osman Arpaçukuru, İstanbul-2003
14. Fârâbî, "*Mutluluğu Kazanma (Tahsilu's-Sa'ad)*", *Fârâbî'nin Üç Eseri'nin içinde*,

çev. Hüseyin Atay, Ankara-2001

15. Aristoteles, *Mâvarâuttabâ'*, çev. İshâk Bin Huneyn, Tefsir: İbn Rüşd, Humus-2007

16 İbn Rüşd, *Faslûl-Makal: Felsefe-Din İlişkisi*, çev. Bekir Karlığa, İstanbul-1992

17. *Averroes On Plato's Republic*, translated with an introduction and notes by Ralph Lerner, İtaka and Londen-1974

18. Ğalib, Mustafa, *Felâsifetun Mine's- Şarki ile'l-Ğarbi*, Beyrut-1968

19. Özdemir, Mehmet, "Endülüs", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul-1995, XI.